

*Тетяна ПОГОРШЛОВА,
доцент кафедри теорії держави і права
Національної академії прокуратури України*

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРОКУРОРА

Ключові слова: професійний розвиток; професійно значущі якості; ціннісні орієнтації прокурора; суб'єкт професійної діяльності; професійна ідентифікація; педагогічні засади; професійна етика прокурора.

Однією з найважливіших проблем сучасної педагогічної теорії та практики є професіоналізація навчально-виховної діяльності вищого навчального закладу (ВНЗ), що передбачає насамперед створення умов для здійснення ефективної професійної підготовки майбутнього фахівця.

Це питання стало ще більш актуальним у зв'язку з визнанням Україною принципів Болонської декларації, спрямованих на формування спільного європейського освітнього простору з єдиними критеріями та стандартами підготовки професіоналів світового рівня. Однією з ключових засад цієї декларації є впровадження у вузівську практику компетентісно орієнтованого, тобто особистісно та професійно розвиваючого підходу до підготовки майбутнього фахівця.

Різні психолого-педагогічні аспекти проблеми розвитку особистості професіонала розглядаються у роботах таких учених, як Б.Г. Ананьєв, К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлінський, В.А. Бодров, Е.П. Зеер, І.А. Зязюн, Є.О. Климов, Т.В. Кудрявцев, К.М. Левитан, А.К. Маркова, В.В. Остапчук, М.С. Пряжников, Г.П. Середа, Л.Д. Столяренко, В.В. Сухонос, М.В. Черпинський, В.Д. Шадриков, Г.Х. Яворська та ін.

У другій половині ХХ століття виникла нова інтегративно-комплексна наука акмеологія (від давньогрецького *акме* – вища точка, розквіт, зрілість та *logos* – вчення), яка вивчає закономірності й сучасні підходи до розвитку професіоналізму та творчості як акме-форми оптимального здійснення про-

фесійної діяльності. Це наука про зрілість людської особистості не тільки у віковому або соціальному, а й у творчому та професійному розумінні. Тому одним із напрямів її дослідження є процеси та способи формування особистості професіонала.

Учені, які активно працюють в галузі акмеології (А.А. Бодальов, А.О. Деркач, А.М. Зимичов, Н.В. Кузьміна, І.Н. Семенов та ін.), наполягають на проведенні комплексних досліджень процесів та способів виконання професійної діяльності, враховуючи досягнення багатьох наук про людину, насамперед філософії, соціології, фізіології, психології й педагогіки, та доводять, що вершина особистісного й професійного розвитку дорослої людини значною мірою залежить від того, як відбувалося її формування в юнацькому віці.

Отже, професійне становлення особистості – складний процес набуття майстерності, що передбачає передусім необхідність особистісного розвитку професіонала. Адже професійний розвиток належить до особистісного згідно з філософською та психологічною ієрархією як специфічне до загального.

Розвиток особистості є безперервним процесом становлення її соціально значущих якостей, цінностей, переконань, поглядів, здібностей, рис характеру в результаті її соціалізації, тобто йдеться про поступове зростання цілісності психологічної організації та накопичення потенціалу розвитку особистості.

Професійне становлення передбачає розвиток психічних властивостей, пов'язаних з набуттям особистістю професійних знань, умінь та навичок, а також розвитком професійно значущих якостей та ціннісних орієнтацій. У цьому разі відбувається активна якісна зміна особистістю свого внутрішнього світу та зовнішнього способу життєдіяльності, метою якої є творча самореалізація в професії.

Розглядаючи особливості професійного розвитку особистості, багато дослідників виділяють стадії, рівні та етапи, які проходить фахівець на шляху свого професійного становлення. На нашу думку, значної уваги заслуговує концепція стадій професійного становлення, яку використовує у своїх дослідженнях Т.В. Кудрявцев. Так, він виділяє чотири стадії професійного становлення особистості [1]:

1. Формування професійних намірів: усвідомлений вибір особистістю професії на основі врахування своїх індивідуально-психологічних особливостей. Згідно з цією концепцією професійне становлення особистості розпочинається з формування професійних намірів, що залежать від таких факторів, як престиж професії, потреби суспільства, вплив сім'ї, засобів масової інформації тощо. Важливу роль у виборі професії відіграє також спрямованість на певний предмет праці, яка виявляється в інтересах та захопленнях особистості.

2. Навчання у вищому навчальному закладі, під час якого відбувається засвоєння системи професійних знань, умінь і навичок, формування професійно важливих якостей особистості, розвиток схильності та інтересу до майбутньої спеціальності. Основними психологічними інноваціями на цьому етапі є професійна спрямованість, професійно-етичні ціннісні орієнтації, духовна зрілість та ін.

3. Професіоналізація або професійна адаптація: входження до професії, її освоєння, професійне самовизначення, набуття професійного досвіду, продовження розвитку властивостей та якостей особистості, необхідних для кваліфікованого виконання професійних обов'язків.

4. Майстерність, часткова або повна реалізація особистості в професійній діяльності, що передбачає якісне, творче виконання професійних обов'язків, інтеграцію сформованих професійно важливих якостей особистості в індивідуальний стиль діяльності, коли під час оволодіння професійною майстерністю деда-

лі більшої привабливості для фахівця набуває сам творчий процес [2, 16].

На нашу думку, ключова роль у процесі становлення особистості професіонала належить другій стадії, тобто навчання у вищому навчальному закладі, під час якого розпочинається активне формування особистості професіонала та закладаються основи ефективності його майбутньої роботи. Студентський вік (18–24 роки) психологи вважають раннім періодом зрілості особистості, якому притаманні такі властивості, як високий рівень працездатності, спрямованість на зміни та розвиток, максимальна здатність до творчості й оволодіння складними способами інтелектуальної діяльності.

Сучасна вища юридична освіта України має забезпечувати пріоритети професійно розвиваючого характеру навчання на основі концептуальної гнучкої системи професійного формування майбутнього фахівця, яка могла б стати фундаментом більш вузьких програм професійно розвиваючої діяльності залежно від специфіки вищого навчального закладу. Управління розвитком особистості професіонала має відбуватися в результаті регулювання та саморегулювання його поведінки.

Відповідно до специфіки діяльності Національної академії прокуратури України, в якій здійснюється підготовка майбутніх прокурорських працівників, метою нашого дослідження є обґрунтування та визначення педагогічних засад професійного розвитку особистості прокурора під час його професійної підготовки у ВНЗ.

Дослідження щодо вдосконалення форм та методів підготовки кадрів для органів прокуратури, яке поводилось нами протягом трьох років на базі магістратури цього навчального закладу, підтвердило необхідність оновлення підходу до системи професійного розвитку особистості майбутнього прокурора. Проблема оптимізації цього процесу надзвичайно важлива та потребує комплексного підходу [3].

Основним завданням дослідження є розробка рекомендацій, спрямованих на застосування системного підходу до професійного формування особистості майбутнього фахівця в межах професійно-виховної діяльності вищого навчального закладу.

Під час проведення нашого дослідження з метою визначення основних засад професійно розвиваючої діяльності вищого юридичного навчального закладу ми опитали

керівників обласних та районних прокуратур, прокурорів – практиків, слідчих та викладачів Національної академії прокуратури України (близько 400 осіб).

Розглядаючи особливості роботи працівників прокуратури, слід зазначити, що вони є достатньо складними та передбачають насамперед жорстку правову регламентацію праці прокурора, яка підпорядковує його діяльність нормам закону, дисциплінарному статуту та відповідним наказам Генеральної прокуратури України, що значно підвищує відповідальність працівника прокуратури за свої рішення та дії [2; 4].

Наступною особливістю є владний, обов'язковий характер його повноважень, застосування яких вимагає уміння користуватися владою у рамках норм закону, суспільної моралі та професійної етики [9].

Далі слід підкреслити екстремальний характер професійної діяльності прокурора, пов'язаної зі значним психічним навантаженням в результаті дій в умовах конфліктних ситуацій, ненормований робочий день, дефіцит часу для оперативного вирішення нестандартних професійних завдань.

Процесуальна самостійність та високий рівень персональної відповідальності за свої дії та рішення також вимагають від особистості прокурорського працівника інтенсивної мобілізації інтелектуальних, психічно-вольових та моральних властивостей.

Такі особливості професійної діяльності працівника прокуратури, як владний характер повноважень та процесуальна самостійність у прийнятті рішень, є найбільш небезпечними для морально не підготовленої та професійно незрілої особистості. Необхідно підкреслити, що сьогодні ті юридичні навчальні заклади, які готують прокурорів на рівні бакалавра та спеціаліста, не мають чіткої моделі розвитку майбутнього фахівця в цій галузі. Програми навчання є також розмитими, не звертається належна увага на питання професійного становлення майбутнього фахівця, не створена та не реалізується система його професійного розвитку і виховання, що може призвести не тільки до професійної некомпетентності, а іноді й особистісної або професійної деформації майбутнього прокурорського працівника.

Професійне становлення особистості прокурора є складним та неперервним процесом на шляху набуття професійної зрілості. Він є системним та складається

з багатьох стадій: від свідомого вибору майбутньої професійної діяльності до професійного самовизначення особистості.

Розв'язання складних завдань, пов'язаних з формуванням особистості майбутнього прокурора, неможливе без ретельного вивчення закономірностей процесу професійно-виховної діяльності вищої юридичної школи, його структури, механізмів, принципів, організаційних форм, методів і прийомів, тобто без створення ефективної системи становлення, формування й розвитку особистості фахівця [5].

На нашу думку, поняття професійно-виховної діяльності вищої юридичної школи має бути пов'язаним насамперед з професійним розвитком особистості майбутнього фахівця.

Дослідження, які проводились нами протягом кількох років з метою визначення професійно важливих якостей майбутніх прокурорів, дали можливість сформулювати власне визначення поняття «професійне виховання у вищій школі» як *специфічно регулятивний процес взаємодії суб'єкта та об'єкта виховного впливу, метою якого є розвиток професійно значущих якостей, приведення ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності й норм поведінки майбутнього фахівця у відповідність до загальнокультурних та етичних вимог професії* (курсив мій. – Т.П.) [5]. Цей процес має бути системним та потребує застосування під час його реалізації цілісного механізму професійного розвитку особистості майбутнього прокурора.

Фундаментом цієї системи є педагогічні засади, або педагогічні категорії, які являють собою основні нормативні положення та характеризують загальну стратегію вирішення певних педагогічних завдань.

Проведене дослідження дало нам змогу визначити перелік основних вихідних положень (засад), додержання яких допоможе досягти педагогічних цілей, пов'язаних з ефективною реалізацією системи професійного розвитку майбутнього прокурора. Він є таким: професійно-аксіологічна спрямованість; гуманістична обумовленість; культурно-розвиваючий характер; теоретико-практична збалансованість; системність; послідовність; наступність; неперервність.

Розглянемо кожну засаду окремо.

Професійно-аксіологічна спрямованість розпочинається зі свідомого вибору особистістю майбутньої професійної діяльності

на підставі її найбільш привабливих характеристик. Так, за результатами опитування, проведеного нами серед магістрантів Національної академії прокуратури України, такими факторами виявились престижність професії прокурора, прагнення приносити користь суспільству, а також ділові та моральні якості прокурорських працівників.

Принцип професійно-аксіологічної спрямованості передбачає необхідність і далі розвивати позитивне ставлення до професії прокурора шляхом поетапного формування у студентів магістратури системи професійних ціннісних орієнтацій, культивування морально-естетичного ставлення до професії та предмета її діяльності, усвідомлення можливості зробити внесок у збагачення загальнокультурних досягнень суспільства шляхом досконалого оволодіння мистецтвом обраної професії.

На початковому етапі підготовки у майбутніх прокурорів має розвиватись чітке уявлення про особистість професіонала та предмет його діяльності, стосовно них повинні також вживатися заходи щодо усвідомлення ціннісних орієнтацій професії [5].

Завершальний етап професійного розвитку у магістратурі пов'язаний зі свідомим засвоєнням студентами моральних вимог професії [5] та формуванням етичних мотивів майбутньої професійної діяльності. На цьому етапі необхідне поглиблене розуміння філософської концепції професії, згідно з якою людина є її вищою цінністю, а прокурорська діяльність дає можливість застосовувати закон для захисту прав людини і таким чином реалізувати загальнолюдські гуманні цінності.

У межах викладання професійно спрямованих дисциплін викладачі, на нашу думку, мають розглядати професійно-аксіологічний підхід як методологічну основу підготовки майбутнього прокурора. Адже саме такий підхід безпосередньо пов'язаний з професійно-особистісним становленням майбутнього фахівця, розвитком його професійної самосвідомості, так званої Я-концепції, та професійної ідентифікації, тобто порівняння власних професійних цінностей та поведінки з тими, що їх демонструє носій професійної культури, взятий суб'єктом за модель власного розвитку.

Саме в контексті засвоєння професійних цінностей під час навчання в магістратурі у майбутніх прокурорів має сформува-

тись розуміння важливості їх професії для суспільства та на свідомому й глибинному рівнях закріпитись способи реалізації їх професійної місії [6].

Процес поетапного професійно-аксіологічного розвитку магістрантів має стати основою для формування у них моральної свідомості, моральних звичок, естетичного почуття до професії прокурора та об'єкта її діяльності, що в практичних ситуаціях трансформуються у спроможність здійснення морального вибору на користь загальнолюдських та професійних цінностей.

Гуманістична обумовленість стосується створення у вищому навчальному закладі виховного середовища, головними елементами якого на всіх рівнях взаємовідносин між суб'єктами та об'єктами навчально-виховної діяльності мають стати культура і здатність адміністрації й педагогічного складу працювати на засадах гуманістичної, спрямованої на людську особистість, етики. У свою чергу, вона ґрунтується на повазі до особистості студента як майбутнього професіонала і колеги. Це потребує відмови від традиційної для вищої школи тактики маніпулювання людиною та переходу до педагогіки співробітництва, покликаної забезпечити заінтересованість у розвитку людської особистості, її внутрішньому світі, створити творчу атмосферу співпраці та взаємоповаги, використовувати систему мотивацій і стимулів, що спонукають усіх учасників навчально-виховного процесу до плідної діяльності. Зворотним боком цього явища є встановлення у ВНЗ демократичних правил життєдіяльності, які передбачають виконання всіма членами колективу, незалежно від посади, певних юридичних та моральних норм.

Культурно-розвиваючий характер навчально-виховної роботи ВНЗ пов'язаний передусім із впровадженням в практику поведінки і спілкування всіх суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу професійно-етичних принципів і норм.

Адміністрація ВНЗ та педагогічний склад мають бути прикладом для майбутніх фахівців, зокрема і стосовно дотримання культури вербальної та невербальної комунікації, тобто вміння чітко, зрозуміло, логічно, послідовно формулювати та висловлювати думку, в різних моделях спілкування виявляти коректність, доброзичливість, безконфліктну манеру поведінки, справедливість в оцінюванні знань сту-

дентів, встановлювати контакт з колегами на основі довіри й відповідального ставлення до професійного обов'язку. Усе це сприятиме більш надійному засвоєнню студентами вмінь і навичок професійної етики й деонтології, підвищить рівень їх правової та морально-етичної самосвідомості.

Дисципліні «*Прокурорська етика та деонтологія*» має відводитись належне місце у навчальних програмах вищого навчального закладу. Важливість цієї проблеми підтвердили прокурори-практики, серед яких проводилось відповідне опитування. Вони наголосили, що цей предмет є важливим як для магістрантів Академії, так і для слухачів Інституту підвищення кваліфікації кадрів. Читати його має досвідчений прокурор з бездоганною моральною репутацією, а на практичних заняттях матеріал з дисципліни потрібно подавати із застосуванням активних методів навчання (ділова гра, мозковий штурм, аналіз нестандартних ситуацій тощо) та у виді комунікативного тренінгу.

При розробці кваліфікаційної характеристики та проведенні атестації магістрантів і прокурорських працівників, окрім інших особистих якостей, особливу увагу слід звертати на рівень сформованості комунікативних та етико-деонтологічних умінь і навичок та запровадити для цього сучасні методи оцінювання особистих якостей [7; 8].

Теоретико-практична збалансованість потребує гнучкого підходу до методики організації лекційних та практичних занять. Поряд із традиційними теоретичними доцільно використовувати більш сучасні, ефективні форми й методи навчання, які полягають у забезпеченні проблемності та діалогічності лекційних, семінарських і практичних занять, проведенні тренінгів, практикумів, ділових та рольових ігор, індивідуальної роботи щодо професійного самовдосконалення майбутнього прокурора.

Системність розвитку особистості професіонала свідчить про те, що цей процес являє собою структуру, елементи якої (мета, завдання, зміст, форми та методи) перебувають у взаємозалежності. Він детермінується специфікою майбутньої професійної діяльності, має за основу професійну модель або кваліфікаційну характеристику випускника юридичного ВНЗ та регулюється програмними положеннями.

Послідовність становлення особистості прокурора передбачає необхідність посту-

пового розвитку залежно від етапу підготовки: бакалаврська, магістерська, післядипломна освіта, початок самостійної професійної діяльності.

Наступність професійного розвитку майбутнього фахівця потребує такого підходу до організації навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, щоб кожен наступний етап був логічним продовженням попередньої стадії становлення професіонала.

Неперервність передбачає досягнення фахівцем такого рівня професійної ідентифікації, коли професіоналізм стає внутрішньою рисою або характеристикою і процес професійного саморозвитку набуває ознак свідомої потреби у підвищенні рівня власної професійної компетенції та подальшого розвитку особистісних і професійно значущих якостей.

Вказані засади тісно пов'язані між собою та можуть розглядатись як фундаментальні принципи, необхідні для моделювання результатів професійної освіти і створення програм ефективної професійної підготовки майбутніх прокурорських працівників.

Отже, проблема професійного розвитку майбутнього прокурора дуже актуальна, оскільки під час підготовки у вищому юридичному навчальному закладі (бакалавр, спеціаліст) і далі в магістратурі він має не тільки отримати певну суму вузько спеціальних знань, а й пройти перший етап професійного становлення – приведення ціннісних орієнтацій та норм своєї поведінки у відповідність до загальнокультурних і етичних вимог професії [9]. Це сприятиме більш ефективному формуванню професійної ідентифікації та загальної концепції професійного самовизначення фахівця як члена професійного співтовариства, носія професійної культури, певних норм, правил, традицій, значно полегшить процес його професійної адаптації або «входження в професію», зменшить ризик виникнення особистісної та професійної деформації фахівця.

Світовою практикою підготовки прокурорів доведено, що належний рівень їх інтелектуального та особистісного розвитку забезпечує саме навчання в магістратурі [3].

З цією метою має бути створено комплексну програму професійного розвитку майбутнього прокурора з чітко визначеними цілями та завданнями для кожної кафедри й підрозділу магістратури вищого навчального закладу.

Отже, загальна стратегія та практична реалізація програми професійного розвитку майбутнього прокурора має ґрунтуватись на таких засадах, як професійно-аксіологічна

спрямованість, гуманістична обумовленість, культурно-розвиваючий характер, теоретико-практична збалансованість, системність, послідовність, наступність та неперервність.

Список використаних джерел:

1. Кудрявцев Т.В. Психология профессионального обучения и воспитания / Кудрявцев Т.В. – М.: МЭИ, 1985. – 108 с.
2. Дисциплінарний статут прокуратури України // Збірник нормативно-правових актів та рекомендацій з питань кадрової роботи в органах прокуратури Вінницької області. – Вінниця, 2009. – 387 с.
3. Середа Г.П. Сучасна модель підготовки суддів та прокурорів / Г.П. Середа // Актуальні проблеми професійної підготовки суддів, прокурорів та працівників правоохоронних органів: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2009 року. – К.: Національна академія прокуратури України, 2009. – С. 7–12.
4. Про прокуратуру: закон України від 5 листопада 1991 р. № 1789-XII // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2009. – № 12. – С. 6–44.
5. Погорелова Т.Ф. Система професійного виховання майбутніх прокурорів в умовах магістратури / Т.Ф. Погорелова // Вісник міжнародного університету: зб. наукових праць. – К.: КИМУ, 2009. – Вип. 13. – С. 224–232. – (Серія: Педагогічні науки).
6. Дружилев С.А. Профессионалы и профессионализм в новой реальности: психологические механизмы и проблемы формирования / С.А. Дружилев // Альманах СО РАО «Сибирь. Философия. Образование». – Новокузнецк: ИПК, 2001. – Вып. 5. – С. 46–56.
7. Остапчук В.В. Щодо проблем добору кадрів для органів прокуратури / В.В. Остапчук // Вісник прокуратури. – 2009. – № 4. – С. 9–12.
8. Сухонос В.В. Організаційно-правові проблеми кадрового забезпечення органів прокуратури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.10 / В.В. Сухонос. – Х.: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 1999. – 20 с.
9. Проект Кодексу професійної етики та поведінки прокурора: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uap.org.ua/ua/activity.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=679

Тетяна ПОГОРЕЛОВА

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРОКУРОРА

Резюме

Розглядається проблема професійного розвитку особистості майбутнього прокурора під час магістерської підготовки. Автор уточнює структуру, зміст та методи системи професійного становлення майбутніх прокурорських працівників. На підставі проведеного дослідження визначено основні педагогічні засади, пов'язані з ефективною реалізацією системи професійного формування особистості у вищому навчальному закладі.

Татьяна ПОГОРЕЛОВА

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ПРОКУРОРА

Резюме

Рассматривается проблема профессионального развития личности будущего прокурора во время магистерской подготовки. Автор уточняет структуру, содержание и методы системы профессионального становления будущих прокурорских работников. На основании проведенного исследования определены ключевые педагогические принципы, связанные с эффективной реализацией системы профессионального формирования личности в высшем учебном заведении.

Tetyana POGORIELOVA

MAIN PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF A FUTURE PUBLIC PROSECUTOR PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Summary

The article deals with the problem of future public prosecutors professional development when studying in higher institution. The author specifies the content, structure and methods of the system of future prosecutors training. On the basis of the scientific research result the main pedagogical principles connected with effective realization of the system of professional development are determined.